

Johan
Huiizinga
Kultúrnohistorické
eseje

EUROPA

Johan
Huiizinga
Kultúrnohistorické
eseje

europa

Edíciu modernej nizozemskej literatúry
Tulipán vedie Adam Bžoch

Johan Huiizinga

EDÍCIA
TULIPÁN

zväzok 14

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

This publication has been made possible with the financial support from the Nederlands letterenfonds Dutch foundation for literature.

Tato kniha vyšla vďaka finančnej podpore
Nederlands letterenfonds Dutch foundation for literature.

Tento projekt finančne podporil

u. fond
na podporu
umenia

Toto vydanie je súčasťou výskumného grantového projektu VEGA *Johan Huizinga, vedy o kultúre, humanitné vedy, kultúrna história*, číslo projektu 2/0085/15.

Johan Huizinga: Kultúrohistorické eseje

Preklad a doslov © Adam Bžoch 2016

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2016 small communication

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2016

Ako štrnásty zväzok edície Tulipán

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2016

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89666-27-0

Moja cesta k histórii

Sklon k autobiografizmu mi bol donedávna cudzí. Nikdy som si nevedol denník, pretože dokonca ani záznamy, ktoré som si den-nodenne zapisoval počas mojej cesty po Spojených štátoch v roku 1926, nemožno označiť za denník; a čo sa týka mojej cesty na Jávu, na Bali a do Hongkongu v zime na prelome rokov 1930 a 1931, keď som bol obmedzený v dôsledku poranenia pravého oka, úplne som sa musel spoliehať na moju pamäť. Len raz v živote som rozprával pred auditóriom študentov histórie viac či menej o sebe, a to počas konferencie vo Woudschotene dňa 17. marca 1936. Zámer tej prednášky však nebol autobiografický. Za tému som si zvolil otázku, čo to je historický záujem. Ako vzniká a ako sa rozvíja? Nizozemské slovo „belangstelling“ (záujem) je veľmi pozoruhodné a cenné. Vlastne sa ani poriadne nedá preložiť do iných, nám známych jazykov. Pretože ani francúzske slovo „intérêt“, ani nemecké „Interesse“ či anglické „interest“ nevyjadrujú tak čisto ako to naše aktivitu, funkciu a aspiráciu, ktorá nás puď k minulosti. Nezdŕžiaval som sa pri jazykovo-psychologických problémoch, a bez hlbšieho ponoru do epistemologických otázok či otázok signifikácie som tento bod ilustroval jednoducho na základe mojich osobných spomienok a zážitkov, a to stručne, počas hodinovej prednášky.

Teraz však nadišiel ten pravý čas a je vhodná príležitosť, aby som sa k tejto téme vrátil o čosi jasnejšie v autobiografickom žánri. Vývin, ktorý ma doviedol k profesii historika, bol dostatočne zvláštny na to, aby som sám pocítil chuť zachytiť ho o čosi podrobnejšie než v spomínanej prednáške.

Môj prvý dotyk s dejinami bol mimoriadne určujúci a v pamäti mi zanechal nesmierne množstvo výrazných spomienok, ktoré si z veľkej časti ešte môžem overiť u môjho o čosi staršieho brata. Bolo neskoré leto roku 1879. Mal som sotva sedem rokov a práve som absolvoval prvú triedu základnej školy. Groningenské študentské združenie oslavovalo svoje jubileum a témou maškarného sprievodu bol vstup grófa Edzarda Východofrízskeho do mesta Groningen v roku 1506. Dnes pochybujem, či kostýmy zodpovedali vysokým požiadavkám historickej presnosti, no inak bola táto maškaráda pripravená určite dobre. Dušou jubilejného výboru bol študent J. A. Feith, neskorší ríšsky archivár a vynikajúci historik mesta a príľahlých oblastí. S niekoľkými druhmi navštívil grófa

In- und Knyphusen na zámku Lütetsburg pri Vordene (ktorý potom na Vianoce roku 1909 vyhorel), kde ich pohostinne prijali a kde sa pre nich dcéry domáceho pána vyobliekali do historických kostýmov rodu Manninga – ešte ich tam uchovávali. Toto všetko mi vyrozprával Feith oveľa neskôr, keď sme sa stali blízkymi priateľmi, v období niekedy medzi rokmi 1905 a 1913, čo bol rok jeho predčasného úmrtia.

Ten sprievod bol tým najkrajším, čo som kedy videl. Mohol by som pospomínať množstvo podrobností: Ako pochod vyšiel na ulicu Markstraat, teda v úplnej blízkosti nášho domu na rohu námestia Ossemarkt a ulice Loopende Diep, potom že fúkal silný vietor a ako sa pri našom dome zlomila jedna tyč so zástavou, takže plátno zástavy sa obkrútilo okolo jazdca, ale budem stručný. Hlavnú postavu stvárňoval Willem Alberda van Ekenstein, neskôr sudca v Groningene, predstavoval vysokého, mocného a veľkolepého grófa Edzarda, od hlavy po päty bol odetý do skvúceho sa brnenia. Keď sa slávnosti skončili, išli sa na maškarádu hrať žiaci. Naše mamy nám ušili pekné šaty, ale starosta bol proti tomu, aby sme celí vyparadení tiahli ulicami, a tak sme sa museli uspokojiť s predstavením našej nádhery v divadle, ešte v tom starom, ktoré stálo na Nieuwe Kijk v ulici 't Jatstraat. Potom sa život vrátil do starých koľají, ale ja som sa po prvý raz dotkol historickej minulosti, a tento zážitok sa vo mne hlboko usadil.

V rokoch 1881/82, keď som chodil do štvrtej triedy (škola bola sedemročná), mali sme predmet „národné dejiny“. Našou učiteľkou bola slečna J. Nuiverová, neter hlavného vyučujúceho A. Nuivera, ktorého mám s jeho vysokým klobúkom, čiernymi bokombradami a s prísnou, no zároveň jemnou a priateľskou tvárou ešte stále zreteľne pred očami. Slečna Nuiverová neskôr vyučovala v materskej škole a pokiaľ viem, pred niekoľkými rokmi umrela. Dejiny nám musela vštepiť mimoriadne dobre. Frízi, Frankovia a Sasi boli pre mňa ako živí, holandské grófske rody ma poriadne ohromovali, Zväz šľachetných bol mojou srdcovou záležitosťou. Navždy som si uchoval pocit, že základy môjho historického poznania položila slečna Nuiverová. Samozrejme, medzičasom som prichádzal s historickou látkou do styku rozličnými inými spôsobmi než len prostredníctvom vyučovania. K našej lektúre čo-to pribudlo z domu starého otca Huizingu, od roku 1879 emeritovaného kazateľa; boli to školské a detské knihy zo začiatku devätnásteho storočia, ešte so starým pravopisom, ktorý sa nám zdal mimoriadne smiešny, a plné starej dobrej pedagogiky. Kiež by som mal tú zbierku ešte raz po ruke! Jules Verne, ktorého s vervou

hltali moji kamaráti, ma až tak nebavil, väčšinu jeho kníh som vôbec neprečítal. Veľmi ma však očarili Andersenove rozprávky. Otrava, hovorili kamaráti, ale ja som sa tým nedal odradiť a veľmi dobre som vedel, že sa mýlia. Mal som z nich taký pôžitok, aký z nich mám dodnes, najväčší mám z tých najjednoduchších, akými sú *Starý dom* a *Kobold u obchodníka*. Keď som neskôr, v druhej triede gymnázia, získal prémii a sám som si mohol vybrať nejakú knihu, vypýtal som si, myslím, že na veľké počudovanie učiteľov a vychovávateľov, Andersenove *Rozprávky*, a dostal som pekné nemecké vydanie, o ktorom dúfam, že ho ešte niekedy nájdem.

Môj historický záujem som uspokojoval do roku 1885, keď som nastúpil na gymnázium, rozličnými spôsobmi. Prispeli k tomu najmä dva koníčky, ktoré som pestoval spolu so starším bratom Jakobom, narodeným roku 1870, dnes emeritovaným lekárom. Brat, ktorý mal silné historické sklony, sa v dôsledku zmien v jeho školskom vedení dopracoval k medicíne, no o dejiny nikdy nestratil záujem a svojím srdcom zostal aj priateľom kníh. Na istý čas sme sa zrazu ocitli uprostred heraldiky, spoznávali sme znaky na prilbách, zástavy a pavézy, pokým nás to neprestalo baviť. Nevieť, či ma toto hobby nedoviedlo k tajnému hriechu, ktorého som sa nikdy nezriekol ani nezbavil, totiž k istej slabosti, vyvinutej už zamladi, voči patricijskému pôvodu a menám, ktorú sprevádzalo opovrhnutie mojím vlastným, silne uvedomovaným plebejským pôvodom z rodiny baptistických kazateľov a z ommelandských statkov.

Druhý koníček bol vyššieho druhu: vlastnili sme zbierku mincí. Ako vznikla, to si už nepamätám, ale obsahovala holandské strieborniaky s loďkou i s jazdcom, ale takisto mince z roku 1500 alebo aj staršie. Mali sme aj jednu olovenú mincu, akú používali geuzovia, s nápisom „radšej poturčenec než pápeženec“ a núdzové papierové peniaze z čias obliehania z roku 1672 a taktiež pamätnú plaketu, vydanú v roku 1814 pri príležitosti druhej storočnice Vysokej školy v Groningene s výrokom *dummodo monumentum adsit (toto nech zostane v pamäti)*. My sami sme považovali za najväčší poklad denár Ľudovíta Pobožného, ktorým sa obohatila naša zbierka na jeseň roku 1884. Opäť boli výročné oslavy. Maškarády tentoraz zobrazovali postavy z čias Frederika Hendrika. Pieter Jelles Troelstra predstavoval v prostom čiernom obleku Gysberta Japicxa, Gerrit de Jongh, neskorší sudca špecializujúci sa na práva detí, bol podľa všetkého d'Estrades, a ak sa nemýlim, nejakú úlohu mal aj De Marees van Swinderen, ktorý sa neskôr stal naším vyslancom v Londýne. O nejakých desať dní som bol potom s Jakobom večer

doma sám. Objavil sa strýko Sam, teda náš polovičný bratanec doktor Samuel Meihuizen, a príšerne sa hneval. Vraj prečo sme sa nešli pozrieť na sprievod pred jeho dom na ulici Boteringestraat? Vraj to bolo jasne dohodnuté a tak ďalej a tak ďalej; strýko Sam hral ten výstup tak majstrovsky, ako to dokázal len on. Boli sme úplne šokovaní, ale nakoniec nás obdaril prastarou mincou, ktorú vykopali na akomsi frízskom pohrebisku v Hunsingu a ktorá sa odvtedy stala klenotom našej zbierky. K nášmu vlastníctvu určitým spôsobom prispel aj náš spoločný priateľ Piet Hofstede de Groot, neskorší riaditeľ Amsterdamskej banky. Jeho otec, profesor C. P. Hofstede de Groot (umrel v roku 1884) nám dal dve mahagonové numizmatické škatule, vybavené množstvom priečinkov, ktoré pochádzali z vydraženého majetku junkera Mella Backera. Moje spomienky sa spájajú aj s veľkou striebornou svadobnou plakietou zo 17. alebo z 18. storočia, na meno manželského páru sa už nepamätám. Na reverze boli pri stĺpe zdobenom vencom alebo pri čomsi podobnom slová z Prvého listu Korint'anom, XIII, ktoré mi vtedy vôbec nič nehovorili: *Charitas omnia suffert* (láskou cez utrpenie) a pri ktorých som zakaždým premýšľal, čo tam má čo hľadať ten hlupák? [Poznámka prekladateľa: „sufferd“ znamená v nizozemčine „hlupák“.] Muselo to byť teda skôr, než som sa začal učiť po latinsky, pred koncom roku 1885.

Čo sa stalo s tou numizmatickou zbierkou? Brat potreboval o pár rokov oveľa viac peňazí než ja – bol som vtedy na vyššom stupni gymnázia a vlastne som bol veľmi útlacitný. O náš numizmatický kabinet som sa vtedy nestaral. Jedného dňa mi s milotou, ktorou ma vedel zakaždým odzbrojiť, povedal, že zbierku postupne, kus po kuse, rozpredal.

Napriek týmto detským dotykom so svetom histórie sa môj duchovný rast medzi dvanástym a osemnástym rokom života vôbec neuberal v smere štúdia dejín. Striktne historický záujem odsunuli v priebehu mnohých rokov do úzadia iné záujmy. Mám ešte živo pred očami, ako sa to začalo. Nizozemčinu nás na gymnáziu učil dr. Jan te Winkel, neskorší univerzitný profesor. Jeho hodiny jazyka neboli dobré. Až vo vyšších triedach ma načas zaujal výkladom a prísne vedeckou prednáškou o stredonizozemskom písomníctve. V nižších triedach nás učil „jazyk“ z nemožne učenej knižky, ktorej autorom bol Van Helten a prostredníctvom ktorej do nás tlačil školské gramatické pojmy ako synkopa, metatéza a synaloepa, a z ešte pochabejšej, hoci v každom prípade zábavnejšej knihy Van Cosijna s názvom *Kakografia*. Neušlo nám, že obávaný nočný pracant býval myšlienkami niekde inde. Neustále obhrýzal ohorok

z cigary a vo vrecku nohavíc štrngotal kľúčmi. Previedol nás Vondelom – v druhej triede gymnázia nám dal čítať jeho satirickú báseň *Roskam* a v tretej drámu *Lucifer*.

„Nakopol“ ma však Te Winkel. Bolo to v prvej triede, práve sa preberali latinské slovesá. Spýtal som sa, či nizozemské „hebben“ (mať) nie je to isté ako *habeo*. Nie, odpovedal Te Winkel: nizozemskému „hebben“ zodpovedá *capio*, a v krátkosti nám vysvetlil – teraz sa nezaoberajme tým, nakoľko mal pravdu – všeobecné princípy germánskej zmeny hlások, pri ktorej sa „pater“ zmenilo na „vader“, „caput“ na „hovel, hoofd“ a tak ďalej. To poznanie na mňa mimoriadne zapôsobilo, a od toho okamihu som bol rozhodnutý, že budem študovať jazykovedu. Hoci mi latinčina i gréčtina šli veľmi dobre, bolo zvláštne, že som ani na moment nepomyslel na to, aby som si zvolil štúdium klasickej literatúry. Moje srdce i fantázia patrili stredoveku, o ktorom som toho vedel veľmi málo, no mal som o ňom akúsi utešenú a zároveň krajne neurčitú predstavu, ktorú vyplňali v neposlednom rade rytieri a ich panaše. Spomínam si na fantazijnú kresbu, zobrazujúcu prístav v akomsi hanzovom meste, vytvoril som ju asi ako štrnásťročný chlapec. Už si nepamätám, aká lektúra sa za ňou ukrývala.

Naším učiteľom všeobecných dejín bol pán Hermans, kandidát teológie, ktorý študoval množstvo východných jazykov, a právom mal renomé veľmi učeného muža. Veľa sme sa toho od neho naučili, ale poriadny prehľad dejín nám nedal. Hermans len veľmi slabo držal „disciplínu“, no všetci ho tak milovali, že mu nikto nerobil prieky. Bežne zabil celú hodinu táraním o všetkom možnom. Kvázi naivnými otázkami, týkajúcimi sa nejakého slova, sme ho často navádzali k tomu, aby sa rozrečnil. „Pán učiteľ, čo to znamená ‘mezaliancia’?“ „Vy to neviete, chlapci? Nuž, napríklad to dievča... s tamtým chlapcom od...“, a spomenul aktuálne spojenie z groningskej spoločnosti. Hermansov zmysel pre históriu bol niekedy tak trochu poklesnutý. V piatej triede nám nadiktoval celý rad milencov Kataríny II., čo však bolo vždy lepšie, než keď nás jeho kolega – učiteľ národných dejín – v šiestej triede považoval za dostatočne veľkých na to, aby nám odhalil incestuózný prípad Onna Zwier van Harena aj so všetkými trápnyimi podrobnosťami.

Hermansovi vďačím rovnako za istú dôležitú vec. Vyučoval aj hebrejčinu, a keď v piatej triede začali s týmto jazykom kandidáti teológie, pridali som sa k nim: chcel som mať z toho úžitok. Nedostali sme sa ešte ďaleko, a Hermans sa nás už spýtal: „Ach, chlapci, arabčina je vlastne oveľa krajšia, nemám vás naučiť po

arabsky?“ S tromi statočnými adeptmi teológie som sa chytil, a dostali sme o vyučovaciu hodinu navyše. Adepti teológie, odstrašení tlačným písmom, takmer okamžite odpadli, ale mňa to bavilo, hebrejčinu som potom zanedbával a vypožičal som si Socinovo vydanie arabskej gramatiky z *Porta linguarum orientalium*, na ktoré som sa vrhol s takou vervou, že som po istom čase bol schopný čítať Logmânové bájky a príbeh kráľa Šalamúna a vtáka Hopa. Priebežne som sa dostal tak ďaleko, že som ako študent niekoľko rokov študoval arabčinu súkromne v dome priateľského Van den Hama a prečítal som všeličo od rôznych autorov, no žiaľ, nijako som neprišiel do styku s vedou o isláme. Iné významné usmernenie mojich vedeckých aspirácií prišlo od môjho otca. So svojou mimoriadnou duchovnou všestrannosťou a otvorenosťou voči všetkým študijným odvetviam sa mi usiloval radiť vo všetkom, po čom pátral môj mladistvý študiózny duch. Z Univerzitnej knižnice mi najprv priniesol jednu knihu F. Maxa Müllera. Mala názov *Biografia slov a Domovina arianov*, boli to dve oddelené štúdie. Prečítal som ich, spravil som si z nich výpisky a považoval som ich za nespochybniteľnú múdrosť. Potom nasledovalo niekoľko kníh o mytológii a národopise, jedna pochádzala od istého Fiskeho a mala názov *Mýty a tvorcovia mýtov*, druhá bola od Andrewa Langa, a obe vo mne vyvolali čiastočne pochybnosti, pokiaľ išlo o neomylnosť Maxa Müllera, pokiaľ mi neotvorilo obzory dielo E. B. Tylora *Primitívna kultúra* – muselo to byť v zime na prelome rokov 1888 a 1889 –, ktoré v istom zmysle zostalo navždy zárodkom môjho vedeckého uvažovania, aj keď je hlavná Tylorova téza o animizme ako základe všetkého duchovného života dnes už dávno zastaraná a prekonaná.

Keď sa schyľovalo k maturite, hovorilo sa kvôli môjmu silnému záujmu o arabčinu o tom, že by som mal ísť študovať semitskú literatúru, avšak podľa otcových informácií by mi to nezabezpečilo budúcnosť – rozumie sa tým hmotnú budúcnosť –, a okrem toho by bolo finančne náročné poslať ma na štúdiá do Leidenu, čo ma aj málo vábilo, pretože som bol veľmi zrastený s Groningenom. Tak som v septembri 1891 nastúpil v Groningene ako študent „nizozemskej literatúry“, ako sa vtedy nazývalo všetko, čo sa nespájalo s klasickou alebo východnou vzdelanosťou. Štúdium som začínal s veľmi zvláštnym a pestrým vybavením. Z latinčiny a gréčtiny som mal len bežné školské vedomosti, ktoré nám vstúpili bez zvláštného prehĺbenia alebo nadšenia. Gréčtinu som, žiaľ, okamžite zanedbal a nikdy som si ju už neosviežil, a ani klasická latinčina ma odvtedy už nikdy nefascinovala a nepriťahovala; moja

latinčina zostala niekde na polceste medzi svätým Augustínom a Erasmom (hoci som oboch čítal oveľa neskôr).

Veľký vplyv na moju záľubu v postklasickej latinčine, ale takisto na môj literárny vývin všeobecne, malo dielo Remyho de Gourmont *Latinská mystika*, ktoré som s pôžitkom prečítal počas jedného z mojich prvých rokov štúdia, približne v rovnakom čase ako *Tam dolu* J. K. Huysmansa.

Všeobecne vzaté bolo moje literárne vybavenie v podstate dosť biedne. Bolo tam trochu Shakespeara, ale nie veľa, potom čosi z nemeckej literatúry, avšak nič mimo vychodených chodníčkov: Schiller, zopár diel Goetheho a Heineho, trochu lyriky, a z francúzskej literatúry takmer nič. Nebol som veľký čitateľ a nikdy som sa ním nestal. Pri spätnom pohľade na tie roky ma prekvapuje takmer úplná neprítomnosť nielen matematického a filozofického záujmu, ale aj nedostatok zmyslu pre prírodné vedy, hoci som mal priateľov, ktorí boli plní Haeckela či Büchnera, alebo rozprávali o Lorentzovi a Maxwellovi, zatiaľ čo založenie môjho otca bolo obojstranné, teda jednak fyzicko-biologické, v ktorom sa uplatnil pracovne, a jednak literárno-historické, ktorému sa nikdy úplne neodcudzil. Tieto nedostatky som nikdy nenapravil a vnímal som ich len v minimálnej miere ako manko; nedostatok talentu pre matematiku podľa všetkého pokračuje v mojej rodine ďalej. Mám to nazvať dedičnou duchovnou poloslepotou? Lahostajnosť voči prírodným vedám sa u mňa už od detstva spájala s mimoriadnou otvorenosťou voči prírodným dojmom, s pocitom, ktorý už v rokoch pred pubertou nadobudol podobu lyricko-citových poryvov, tie však nikdy nehládali slovné vyjadrenie.

Hlavným bodom študijného programu „nizozemskej literatúry“ boli pred kandidátskou skúškou predovšetkým dejiny, avšak bez antiky. Pod názvom nizozemský jazyk sa ukrývala veľká časť germanistiky, tú obhospodaroval W. L. van Helten. Spočiatku sme chodili aj na všeobecnú porovnávaciu jazykovedu k B. Sijmonsovi. Bola to skvelá úvodná prednáška, a ja som ani zďaleka nebol jediný, na koho nesmierne zapôsobil. Sijmons podával z hľadiska vtedajšieho stavu jazykovedy taký jasný a tak pútavo prednesený výklad, že som si ho išiel s pôžitkom vypočuť ešte raz. Toto bolo do istej miery presne to, čo som očakával od štúdia. Avšak čoskoro ma celkom zaujala aj historická gramatika nizozemčiny, ktorú Van Helten prednášal veľmi kriticky a detailne na mimoriadne solídnom germanistickom základe. Jemu vďačím za všetky vtedajšie poznatky o stavbe nizozemského jazyka. Neskôr ma Van Helten

uviedol aj do svojho obľúbeného štúdia starej frízštiny. Prehľady rozsiahlych období všeobecných a nizozemských dejín, ktoré z rýchlika prednášal P. J. Blok, som sledoval s potešením, hoci ma nejak veľmi nezasiahli a ani ma trvalo neobohatili.

Samozrejme, že napriek všetkému môjmu záujmu o štúdium som bol vo vede duchom prítomný len čiastočne. Predovšetkým tu bol klubový život a študentská korporácia. V našom ročníku 1891 sme si už čoskoro vytvorili desaťčlenný klub – groningenská študentská korporácia ho tolerovala vlastne len s nevôľou ako čosi, čo je v rozpore so všeobecným bratstvom, jestvujúcim však skôr v predstavách než v skutočnosti. Teraz, keď píšem tieto riadky, je nás z tých desiatich nažive ešte šesť. V silne súdržnej skupine sme spolu s Willemom de Sitterom, ktorý sa vtedy ešte oduševňoval matematikou, a s neurológom a psychiatrom C. T. van Valkenburgom tvorili užší krúžok dôverných priateľov. Boli sme zapálenými adeptmi literárneho „hnutia osemdesiatnikov“ a to nás viedlo k tomu, že sme vedu kládli oveľa nižšie než umenie, pravý život sme hľadali vo vlastnom najhlbšom vnútri (čo bolo veľkým požehnaním) a neprepierali sme politiku a podobné záležitosti (čo bola veľká chyba): v dôsledku toho som počas celého môjho štúdia vôbec nečítal noviny. K literátom Van Deijsselovi, Kloosovi, Gorterovi a ďalším sme vzhliadali ako k polobohom. V dobre zásobenej čítarni *Mutua Fides* sme v časopise *De Nieuwe Gids* každý mesiac sledovali krízu, ktorá vznikla okolo Kloosa a horlivo sme prisahali na Van Eedena, zatiaľ čo väčšina literátov sa od neho dištancovala, no usilovne sme čítali aj *Mercure de France*, sledovali sme, ako popri Remym de Gourmont vychádza hviezda Pierra Louÿsa a napokon sme boli svedkami nedôstojného prípadu Alfreda Jarryho, slovom, vytvorili sme si krajne jednostranný pohľad na to, čo sa deje v literatúre, aj keď okrem spomínaných autorov tam boli aj mnohí ďalší, ktorí na nás zapôsobili, napríklad Edgar Allan Poe, R. L. Stevenson a Rossetti. Poznatky o výtvarnom umení, po ktorých som nesmierne prahol, sa v tom čase dali v Groningene získať len poskromne. V neskorších ročníkoch sa naša orientácia na „mužov osemdesiatych rokov“ značne zmenila v dôsledku časopisu *De Kroniek*, ktorý založil P. L. Tak a kde debutovali naši vlastní súčasníci: Jan Kalf a rovnako nadaný a skoro vyzretý André Jolles. Literárne vplyvy ma však v tom čase hlbšie zasiahli len ako zaujímavé čítanie a nič viac. Do mojej neskorej dvadsiatky som zostal nepolepšiteľným fantastom a rojkom. Počas popoludňajších hodín, keď mali naši priatelia medicu praktika, chodieval som často sám kúsok za mesto na prechádzku, pokým sme

sa opäť nezišli v čase aperitívu. Počas tých prechádzok som sa bežne dostával do ľahkého tranzu, ktorý pri spätnej spomienke nedokážem poriadne pomenovať a ako duševný stav ho už vôbec neviem opísať. To, čo som robil, vlastne ani nebolo myslením, rozhodne som nemyslel na konkrétne veci, pretože môj duch sa len tak vznášal ponad hranice každodenného života v akomsi éterickom pôžitku, ktorý mal ešte najbližšie k nadšeniu z prírody, ale rýchlo sa potom opäť rozplynul a ustúpil triezvemu dňu. K také-muto sklonu k duchovnej extravagancii, k pôžitkom študentského života a k pomerne malej námahe, akú som venoval samotnému štúdiu, sa pridružil vplyv posilňujúceho a povznášajúceho druhu, totiž vplyv hudby. V rodičovskom dome sa nemuzicírovalo, a z hudobného hľadiska som, žiaľ, zostal úplným analfabetom. Za uvedenie do hudobných pôžitkov vďaka najmladšej sestre môjho priateľa Van Valkenburga, teraz pani Johane Wagenaarovej, ktorá nám v salóne ich veľkého domu vo Winschotene kedykoľvek na požiadanie svojim sympatickým mezosopránom v rovnako citlivom ako v prirodzenom prednese zaspievala mnohé partie z Griega i z Brahmsa.

Koncom októbra 1893 som skladal kandidátske skúšky. Tie ma oprávňovali vyučovať neskôr spolu so zemepisom nizozemčinu i dejepis. Pravda, ako kandidáti sme mali ešte u Bloka krátke praktikum z náuky o listinách, prednášal nám aj Alpertus van Metz, ale celkovo sme so štúdiom dejín fakticky skončili. Akademické stanovy z roku 1877 boli na jednej strane zvláštne skromné vo veciach vyučovacích právomocí, na druhej strane ale zároveň úzkostlivé, pokiaľ išlo o striktné dodržiavanie právnych požiadaviek. Pretože na získanie doktorátu teraz prišiel na rad sanskrt, ktorého princípy neodpustili dokonca ani kandidátovi, študujúcemu riadne za archivára. Mne sa tá povinnosť vôbec nezдала nepríjemná, i keď mi arabčina bola milšia než sanskrt. Groningenská univerzita mala na tento jazyk veľkého sanskrtistu J. S. Speyera, ktorý sa stal neskôr v Leidene Kernovým nástupcom. V roku 1913 som pri jeho hrobe prisahal, že som nepoznal lepšieho učiteľa. V krátkom čase si sanskrt získal moje srdce a nasledujúci rok sme so Speyerom čítali príbehy zo zbierky *Džáta kamálá*. Buddhistický text ako tento mi bol dvojnásobne vítaný, a pretože som sa začal mimoriadne zaujímať o otázky indického náboženstva a mystiky, vyskúšal som si sily pri čítaní upanišád. Za hlavný predmet sme si pre doktorát v zásade mohli popri povinnej nizozemskej literatúre vybrať strednú hornú nemčinu alebo anglosasštinu. Najradšej by som bol robil starú nórčinu, ale Sijmons,

ktorý bol na ňu vynikajúci špecialista, k tomu nijako nenabádal a chcel to nechať na R. C. Boera, ktorý práve vtedy nastúpil do Groningenu ako súkromný docent. Tak vyplynulo, že sa mojím skúšobným predmetom stala stredná horná nemčina, ktorá ma len málo zaujímala. U Boera som začas navštevoval hodiny starej nórčiny, kde sa venoval finesám fonetického systému viac, než zniesol môj záujem. Nizozemská literatúra prišla, žiaľ, vďaka Van Heltenovi, ktorý bol celým srdcom jazykovedec, žalosťne skrátka. Zosmiešňoval Vondela, zavrhoval každú poetickú obraznosť a márne sa ma usiloval nadchnúť pre „božského Staringa“. Na doktoráte som vlastne pracoval zle a nerozumne, bez pevnejšieho vedenia, bol som zaujatý nejedným nepokojným poryvom srdca, no už sa o mne vedelo, že vstávam skoro ráno, a tak som v roku 1895 skladal skúšku bez predchádzajúcich zápočtov, pretože páni učitelia sa nazdávali, že budem všetko vedieť. Nebolo to však tak – aspoň keď sa na to dívam spätne –, a ja som neskončil *cum laude*, čo vyvolalo rozhorčený hnev mojej mamy na fakultu. Medzičasom som v rámci bežného štúdia získal dosť času. Padlo rozhodnutie, že pôjdem na istý čas študovať do zahraničia, aby som sa tam pripravil na diplomovú prácu. Podľa môjho želania a túžby to mala teda byť porovnávacía jazykoveda, a to znamenalo, že pôjdem do centra školy, ktorú vtedy nazývali „mladogramatickou“: na univerzitu do Lipska, kam som aj v októbri 1895 odcestoval. Zimný semester sa mal podľa všetkého začať až v novembri, pretože sa čakalo na cisára, ktorý mal otvoriť novú budovu Ríšskeho súdu.

Štúdium v Lipsku pre mňa nebolo po všetkých stránkach úspešné. Predovšetkým som si príliš široko koncipoval študijný plán. Bolo tam množstvo kapacít, ku ktorým som chcel chodiť na prednášky. Učenec, od ktorého som očakával najviac, bol Karl Brugmann, najvýznamnejší spomedzi indogermanistov. Chcel som chodiť na slovanské jazyky k Augustovi Leskienovi, a k Ernstovi Windischovi nielen na sanskrt, ale aj na staroírsky jazyk, na ktorý bol jedným z mála odborníkov. Na začiatok toho bolo na moje plecia príliš veľa. Okrem toho náhoda chcela, že som prišiel do Lipska v ten istý deň ako istý mne neznámy študent klasických jazykov H. G. Cannegieter, ktorý chcel navštevovať viac či menej tie isté predmety ako ja, a s ktorým som si družne spestroval každodenný život, no rozprávali sme sa spolu vždy po holandsky, vďaka čomu som sa počas tých mesiacov nenaučil poriadne hovoriť po nemecky. Vlastne som ešte ani nevedel, že by sa mi to ako väčšmi pokročilému študentovi podarilo v Nemecku skôr na „seminárnych cvičeniach“ než na bežnom vyučovaní. Sijmons mi radil ako

prípravu na komparatívnu lingvistiku venovať sa trochu štúdiu litovčiny, ktorá sa vtedy považovala za vedecky zvlášť významnú vďaka jej archaickým formám, a ja som sa v nej už v lete v Groningene natoľko zorientoval, že som na vyučovaní u Leskiena vedel lepšie čítať poviedky z chrestomatie, než istý bulharský pár a ďalší, ktorí tam chodili spolu so mnou. Okrem toho mával Leskien v stredu o desiatej prednášku o slovanskej dialektológii, no ja som sa dozvedel, že v tom istom čase prebiehajú veľké skúšky koncertov v Gewandhause, kde bolo za jednu marku počuť lepšie než počas drahých štvrtkových večerných galavystúpení. Leskien vlúdne prijal moje ospravedlnenie zo slovanskej dialektológie a ja som sa odvtedy stal verným poslucháčom orchestra pod vedením Nikischa, ktorý nastúpil krátko predtým po Reineckem. Samozrejme, že som len zriedkavo vynechal v sobotu popoludní takzvanú motetu v Tomášskom kostole, zatiaľ čo operu som s jednostrannou a neprimeranou záľubou navštevoval len vtedy, keď dávali Wagnera, od ktorého som počul s výnimkou *Tristana a Izoldy* takmer všetky najvýznamnejšie diela a v slušnom prevezení, hoci s mimoriadne neuspokojivou scénickou výpravou.

Rýchlo som si uvedomil, že formálne gramatická veda, ktorá bola vtedy na dennom poriadku, ma v konečnom dôsledku nepriťahuje ani neuspokojuje. Windisch, ku ktorému som chodil s Cannegieterom na sanskrť a na staroírčinu, sa ako vyučujúci nedal porovnať so Speyerom, a zdalo sa, že staroírčina kladie ako vedľajší predmet príliš veľký odpor. Nezvládol som ju, a po návrate z Lipska som sa jej čoskoro prestal venovať, bol som z nej sklamaný a zároveň mi to bolo ľúto. Hmlisto tušený svet Keltov ma fascinoval už dlhé roky a toto očarenie bolo spočiatku živé romantickou látkou Hersarta de la Villemarqué z *Barzaz breiz*, prvej zbierky bretónskych ľudových piesní. Túžba po tamtom svete mala zostať neukojená, no nikdy ma neopustila.

V tých rokoch som bol vlastne veľmi zlým študentom, hlavu som mal plnú neurčitých snov, fantázií a pocitov. Nechýbala mi však usilovnosť. Leskien, energický, vážny a trochu trudnomyselne pôsobiaci severný Nemec, mi neustále preukazoval otcovskú priazeň. Povedal som mu, že by som sa vlastne chcel radšej naučiť po rusky, no nie kvôli jazykovede, ale kvôli literatúre, na čo mi Leskien zaobstaral vhodnú učebnicu a pomohol mi v začiatkoch tým, že ma zorientoval a usmernil vo výslovnosti.

Býval som na ulici Kurprinzstrasse, vysoko na poschodí u domácej, ktorá sa volala Frau Wunderlich a stále vyzerala hrubo napudrovaná a nie veľmi čistotne. Podľa zlého nizozemského zvyku,

podľa ktorého sa používa slovo „doctorandus“ akoby išlo o stupeň, mal som na navštívenke napísané „litt. docts.“, pretože skratka „drs.“ vtedy ešte nebola v móde, nehovoriac už o skratke „dra.“, hoci sa občas vyskytovali aj jednotlivci druhého pohlavia. Dôsledkom bolo, že ma Frau Wunderlich stále oslovovala Herr Doktor, nech som sa aj akokoľvek usiloval vysvetliť jej ten rozdiel. Krátko pred mojím odchodom z Lipska smútila za jedným zo svojich podnájomníkov, ktorého otec odvolal zo štúdia kvôli dlhom a nepatričnému správaniu, a mne, mladučko vyzerajúcemu a červenajúcemu sa, povedala: „Ach, milý pán doktor, aké len máte červené líca, *Gott hüte sie!*“ Nikdy som sa nedozvedel, či tým „sie“ myslela mňa alebo tie líca.

S Cannegieterom a so študentom chémie Callenbachom (ktorý sa po štúdiách odsťahoval do Ameriky) som využíval obednú prestávku o jednej na to, aby som si v reštaurácii Panorama na námestí Augustusplatz posedel pri stole s viacerými anglickými a americkými študentmi chémie. Jeden z nich bol F. G. Donnan, ktorý je od roku 1927 dodnes členom Kráľovskej nizozemskej akadémie vied; keď som sa s ním však raz stretol v Leidene, na naše zoznámenie spred tridsiatich rokov si nespomínal. Iste, je to pochopiteľné, veď naše kontakty s týmito spolustravníkmi neboli veľmi hlboké, a ich rozhovory pri stole, vedené v študentskom slangu tých dní, nám takmer úplne unikali.

Začiatkom roku 1896 som konečne našiel to, o čo mi v prvom rade išlo, totiž tému diplomovej práce, ktorej som sa chcel venovať po skončení semestra a po návrate do Groningenu. Bola čisto jazykovedná a znela „Vyjadrenie vnímania svetla a zvuku v indogermánskych jazykoch“. Tak sa mi vidí, že som ju čerpal skôr z vlastnej literárnej súcitanosti (od roku 1894 som čítal veľa najmä po anglicky – Shakespeara a jeho rôznych súčasníkov –, ale vždy príliš letmo) než na základe mojich vedeckých skúseností. Nevedeli mi k tomu poradiť viac než štúdiu istého F. Bechtela, ktorý však zostával v rámci čisto formálne etymologických konštrukcií mladogramatickej školy. Po radu sa mi dokonca podarilo preniknúť na okamih k veľkému Wilhelmovi Wundtovi, ale aj on ma odkázal len na svoje vlastné spisy, ktoré sa sotva týkali mojej otázky.

Semester sa skončil už začiatkom marca, a ja som sa vrátil cez Drážďany a Berlín naspäť do rodičovského domu, s menej priamym ziskom pre moje duchovné vzdelanie, než som dúfal. Rýchlo som sa vrhol na moju „tému“ a systematicky som sledil v slovníkoch rôznych jazykov po výrazoch označujúcich vnímanie svetla a zvuku.

Na tomto mieste by som si dovoľil digresiu, ktorá sa síce netýka priamo pokroku v mojich štúdiách, s touto témou však úzko súvisí a jej poznanie má nielen čisto osobný ráz. Ide o výstavy moderného umenia, ktoré sa uskutočňovali v Groningene v rokoch 1895 až 1897. V priebehu roka 1895 prišiel do Groningenu dokončiť štúdium medicíny Willem Leuring, ktorý predtým už niekoľko rokov študoval v Leidene. So svojím okruhom priateľov sa zanielene zaujímal o vtedajšie najnovšie umenie, ale nielen oň, pretože sa osobne poznal s množstvom umelcov, ktorých sme my uctievali, hoci vlastne ich diela ani nepoznal. Vďaka svojmu úsiliu nám otvoril možnosť organizovať výstavy tohto umenia. Celkom spontánne sa vytvorila skupinka starších študentov, ktorá sa záležitosti ujala spolu s Leuringom. Nevznikol síce nijaký malý klub ani výbor, zostalo pri voľnej skupinke, stretávajúcej sa len kvôli umeleckým výstavám a debatujúcej, a to aj po jej krátkom aktívnom období, keď sa už rozpadla. Popri Leuringovi, neskôr doktorovi Leuringovi, špecialistovi na kožné choroby v Den Haagu, ktorý sa predčasne vzdal praxe a krátko nato umrel vo svojom vidieckom dome v Mooku, to bol Albert Schilthuis, dnes pán Albert Schilthuis, pracujúci na stanici v Santpoorte, potom R. Rijkens, neskôr lekár v Amsterdame, dnes už nežijúci, ďalej môj brat Jakob Huizinga, dnes lekár na dôchodku, dočasne v Hilversume, C. T. van Valkenburg, neurológ a psychiater v Amsterdame, a napokon ja. Naša prvá výstava bola výstavou litografického diela Th. H. van Hoyteho a uskutočnila sa na jeseň roku 1895. Ja sám som túto výstavu nevidel a rovnako ani tú, ktorá nasledovala krátko po nej a bola venovaná Van Goghovi, pretože vtedy som bol práve v Lipsku. Výstava Van Goghovho diela musela byť pre Groningen udalosťou. Väčšina Vincentových diel bola vtedy ešte vo vlastníctve pani Bongera-van Goghovej a väčšia časť z nich bola bez rámov uskladnená na jednej povale v Bussume. Ale ako som už povedal, tú výstavu som nevidel.

Naším veľkým želaním bola Tooropova výstava, a opäť sa nám vďaka Leuringovi podarilo zhromaždiť skutočne reprezentatívny výber majstrových diel. K dispozícii sme mali priestrannú výstavnú sálu v Múzeu starožitností, neskôr premenovanom na Groningenské múzeum. Aby sme získali dobré pozadie, kúpili sme obrovské množstvo tenkého zeleného saténu a vlastnoručne sme ním obtiahli steny našej výstavnej miestnosti. Po tom, čo látka splnila svoj účel, zostala v mojom vlastníctve a celé roky mi ešte slúžila ako tapeta v mojej izbe na ulici Dreef 4 v Haarleme. Od Tooropa sme mali diela z jeho katwijkského obdobia, mali sme

jeho *Les Rôdeurs*, *Tri nevesty*, *Záhradu vil*, *La Nouvelle Génération*, *Le Passeur d'Eau* (podľa Verhaerenovej básne) a mnohé ďalšie obrazy. A okrem toho sme mali aj samotného majstra. V júni 1896 bolo nádherné letné počasie. Toorop sa zdržal v našom kruhu azda týždeň alebo aj dlhšie. Mal vtedy tridsaťšesť rokov a bol na vrchole svojich síl, orientálne knieža s očarujúcim tichým hlasom a s nie vždy rovnako očarujúcou výrečnosťou, keď vysvetľoval svoje diela a rukou neurčito ukazoval smerom k dunám, tvoriacim zvyčajne jeho obzor, pretože vtedy sa jeho láskavý výklad zmenil na mumlanie: duny, mystérium. Počas dlhých jasných letných večerov sme sa s ním vozili do Appelbergenu – ktoré sa vtedy ešte nevyslovovalo mylne s prízvukom na prvé „e“ –, do ľúbeznej oblasti s malými pahorkami a s prírodou za Harendermolenom; dnes to už je všetko splanírované a preč.

Okolo zimy 1896 boli na programe opäť veľké plány. Koncom leta som pozval na prednášku Andrého Jollesa, prednášku mala sprevádzať zbierka fotografií talianskych umeleckých diel, ktoré si priniesol zo svojich ciest po Taliansku. Dnes si už sotva vieme predstaviť, aké zriedkavé boli vtedy pre nás v Groningene dobré reprodukcie starého umenia. V dôsledku rôznych okolností sa termín sľúbenej prednášky opakovane presúval, až sa ňou nakoniec na jar 1897 uzavrela séria našich výstav. V prvom rade išlo o výstavu Johana Thorna Prikkeru, ktorého dielu – nám vtedy úplne neznámemu – predchádzal mimoriadny ohlas. Okrem Prikkeru sa do popredia dostali aj traja belgickí umelci, a tak sme v decembri 1896 otvorili výstavu venovanú Thornovi Prikkerovi, Frantzovi Melchersovi, Williamovi Degouvemu de Nuncques a Karelvi Doudeletovi, ktorý do posledného okamihu zabudol poslať svoju zásielku a potom nás odbavil len niekoľkými grafickými listami. Výstave mala dodať zvláštny lesk prednáška H. P. Bremmera. Ten bol ako propagátor umenia ešte len na začiatku svojej kariéry a zatiaľ sme ho nepoznali; bol to asketický čudák, ktorý práve objavil, ako sa dá vyžiť z desiatich centov denne. Téma jeho prednášky znela „O vývine a podstate moderného pojmu umenia“. Nakreslil som k tomu pozvánku, bezvýznamné grafické dielo v malom formáte, ktoré sme však rozšírili, ako sa len dalo. Z prednášky si ešte pamätám, že rečník príliš často používal výraz „krok za krokom“ a že zľahka preletel veľkým umením predchádzajúcich storočí. Oceňovali sme najmä dielo Degouva de Nuncques.

V pamäti sa mi uchovala táto efemérna zvláštnosť. V tých časoch boli výstavy a podobné podujatia otvorené dokonca aj v nedeľu

popoludní. V nedeľu 1. januára 1897 bolo mierne a slnečné počasie. Okolo druhej hodiny som stál s Rijkensom a mojím bratom na chodníku pred múzeom a čakali sme na návštevníkov našej výstavy, no nikto sa neobjavil. Vtedy sme si zo sály múzea požičali požiarny roh a čákov z roku 1830; s čákovom na hlave sme zatrubili na rohu najsilnejšie, ako sme vládali. Nič to nepomohlo.

Tak sa chýlila táto epizóda groningenského umeleckého života ku koncu. Zhruba o mesiac odcestoval môj brat do Južnej Afriky ako lekár v službách Nizozemsko-juhoafrickej železničnej spoločnosti a čoskoro ho nasledoval jeho priateľ Rijkens. V máji som promoval a začal som sa pripravovať na učiteľské zamestnanie v Haarleme. Celá skupinka milovníkov umenia sa rozpadla rovnako rýchlo, ako vznikla. Medzitým nám naša posledná výstava pripravila prekvapenie v podobe verejného výsmechu. Muselo to byť v januári 1897, keď časopis *Kroniek* priniesol obrázok s posmešným textom o provinčnom umeleckom živote, ktorý predstavoval karikatúru Bremmera a popri ňom niekoľkých anonymných osôb (pretože naše mená neboli verejnosti známe). Hnevalo nás však to, že karikaturista nás všetkých zobrazil ako žiakov profesora A. G. van Hamela, známeho romanistu. Ten ale nemal s našou skupinkou nič spoločné a vôbec u nás nebol populárny. Až v posledných rokoch jeho života, keď som mal v Groningene tú česť, že som sa stal jeho kolegom, som ho ocenil ako človeka, ktorý si pričasto, ľahko a právom vyslúžil posmech.

Na otázky, ktoré sa predou mnou vynárali, mi jazykoveda, akú som mal k dispozícii, neodpovedala. Ústredná otázka, ktorá ma čoskoro začala zamestnávať, bola táto: Z akej hlbšej racionality vychádzajú rozličné jazyky pri pomenúvaní zmyslových vnemov, keď sa v nich úplne rovnako uskutočňuje prechod z jedného vnemu do druhého? Prečo možno haptické a hmotnostné predstavy ako ťažobu, ľahkosť, ostrosť, tuposť použiť aj pri rozlišovaní zvukov, farieb či svetelnej intenzity? Nenachádzal som nijaké vysvetlenie, a nenašiel som ho ani nikdy potom. Po niekoľkomesačnom štúdiu som zostavil náčrt projektu a plán jeho vypracovania, ktorý som predložil Sijmonsovi. Oprávnenie moju prácu zavrhol ako v každom ohľade nezrelú a poradil mi, rovnako oprávnené, aby som sa vzdal tejto témy, ktorá je pre začiatočníka príliš ťažká. Počúvol som jeho radu a obrátil som sa na Speyera, aby mi poradil inú, nejakú nie príliš rozsiahlu alebo príliš ťažkú tému zo staroindických literárnych dejín. Speyer ma upozornil na komickú figúru v indickej dráme, nazývanú vidúšaka. Už niekoľko rokov bolo k dispozícii ako úvod a pomocný prostriedok k jej